

DRUGI PIŠU

KNJIŽEVNI ESEJ

Tragom stalkera

Bora Ćosić

Berlin, marta 2009, povodom retrospektivne izložbe Bogdana Bogdanovića u Arhitektonskom muzeju grada Beča, 4. mart - 8. jun 2009.

Kada je šezdesetih godina prošlog veka neko rešio da treba obeležiti mesto fašističkog logora uništenja, naš jugoslovenski Aušvic, u malenom mestu Jasenovac, arhitekt Bogdan Bogdanović namislio je da onde podigne od prenapregnutog betona beli krin, kakav se pojavljuje u gotičkom slikarstvu evropskom, samo uvećan. Da se ovo dogodi, ta ideja trebalo je da proklja iz tvrdih posleratnih mozgova partizanskih pobednika, najpre iz glave njihovog vođe, Tita.

Možda je presudnu ulogu u ovoj „cvetnoj verziji“ odigrala graditeljeva maketa, Josipu Brozu, nekadašnjem bravaru, čoveku tvrdom, ali povremeno i žovijalnom, katkad skoro detinjastom, silno se dopalo kako je drveće na modelu bilo predstavljeno čavličima sa širokom glavom. Kasnije se na Bogdanovićev cvet svejedno okomila rulja ruralnih tipova, većinom srpskih: zbog čega cvet, kada spomenik srpskom stradanju trebalo bi da bude u obliku neprijateljskog noža, kame! Tome bi imalo da se doda niz fontana iz kojih vrcala bi crvena tečnost, aluzija na prolivenu krv nevinih. Ipak, cvet je opstao, nije ga do sada, za veliko čudo, još uvek niko digao u zrak, osim onoliko koliko sam od sebe stremi, u visinu.

Obećao sam nedavno ovom graditelju koji živi daleko od te mutne istorije, u mirnom delu grada Beča, da ću nanovo u prolazu obići njegov krin, pa to činim, ne samo putem onamo, već i ovim tekstom. Hrvatski drumovi inače su dobro građeni, ovaj koji vodi prema Jasenovcu druge je vrste, ogrezao u čkalj i blato. Skoro da ceo taj kraj, uboga varošica, upola srušena – pa drveće raste kroz nekadašnje prozore, a nejasni delovi opreme (za koju svrhu?) razbacani su posvuda – sve to priziva sećanje na književni esej zabranjenu zonu iz filma Tarkovskog, "Stalker". Nejasno je kako je do ove zone iz filmske pripovesti došlo: da li padom sibirskog meteora, da li kvarom nekog opasnog postrojenja, ili običnim stanjem stvari, sovjetskim. Kamo onda upućuju se povremeno samo opskrbljeni dozvolom, znatiželjni, i avanturisti.

Današnji filmski psihijatar čudi se što je film uopšte prošao brežnjevsku cenzuru, pomišljajući da je ova bila blaža nego holivudska. A nije. Nego su tamošnji ljudi bili naviknuti na okolnosti koje film prikazuje, to blato i ta neurednost nisu predstavljali nikakvu osobenost. Može se, dakle, i ovamo, u Jasenovac, kroz naše panonsko blato, postojati onde i nekakav muzej, ali možda se i ne mora!

Sve se u toj varošici rano zatvara kao da se s prvim mrakom uvodi karantin, nema ljudi na cesti, čak ni psa da odnekud zalaje, okoliš se naglo pretvara u scenu iz onog filma, stalkerskog.

Osim toga, kroz rano zimsko veče teško se išta može nazreti, gusta posavska tmina popala je po svemu. Onda, napregnuvši oči, ugledam nešto mračno i nejasno na nebu, tamo gde se očekuje ovaj blistavi kameni buket, nešto je zatitralo u ovoj entelehiji rane noći, učinila mi se tamo crna ptica, golemi gavran u koji prometnula se lepa biljka Bogdanovićeva. Kao da je neko po desetini svetlih crteža prolio crni tuš, kao da je ovaj betonski pupoljak odjedanput sagoreo, pretvarajući se u svoj mračni negativ.

Govore kako je u negdanjoj Jugoslaviji voz, prolazeći u blizini, usporavao, ljudi su se naginjali kroz prozor da taj zaumni nasad sagledaju. Ali to behu dnevne slike, ne znam da li je i onda bilo predviđeno da se u noćnim satima spomenik osvetli. Zbog svega mislim da period tame nekima dobro dolazi, čime ovaj stameni a miroljubivi cvet biva prekriven i kao sklonjen iz postojanja. Povijest, kao i sve drugo iz ljudske domene, sklona je potiskivanju, užasi ratova potpadaju pod svesni zaborav ljudi, ima osoba koje, recimo, i dalje smatraju kako skorašnjeg pokolja u Srebrenici nije bilo. Zato je potreban ovaj reflektor, jedan far na taj grandiozni komad betona, pretvoren u najplemenitiju biljku nekadašnje jugoslovenske zemlje. Još jedanput dobro bi nam došlo malo više svetlosti.

(Helsinška povelja, mart – april 2009.)